

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

ЧЕРНЕЦЬКОЇ ЮЛІ ІВАНІВНИ

на дисертацію та автореферат **Кальченко Лариси Володимирівни**

„Теорія і практика превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста”,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність теми дисертаційної роботи Кальченко Лариси Володимирівни не викликає сумніву, бо одним із перших пріоритетів Міністерства соціальної політики України сьогодні є налагодження конструктивної взаємодії державних і місцевих органів виконавчої влади та їх співпраці з громадськими об'єднаннями щодо розв'язання соціальних проблем сімей з дітьми та покращення якості послуг дітям і сім'ям у територіальних громадах, реформування закладів в найкращих інтересах дитини. Маємо зазначити, що проблема превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, яку розкриває дисертантка, є соціально значимою і водночас недостатньо розробленою в теоретико-методологічному і прикладному аспектах.

Соціальна значимість рецензованого дослідження обумовлюється також низкою державних документів, серед яких Закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»; Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію Державної сімейної політики»; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу», та ін., де стратегічними завданнями визначено забезпечення благополуччя дитини та захист її права виховуватися в сім'ї, сімейному середовищі/сімейних формах виховання, що є невід'ємним особливим правом дитини, яке надає їй подальшу можливість успішно зреалізуватися як в особистому, так і соціальному плані.

У цьому контексті дослідження, виконане Л. В. Кальченко, є актуальним і своєчасним. Дисертаційна робота справляє велике враження, оскільки проблема превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста є практично не дослідженою у соціально-педагогічній теорії та практиці.

Важливо відмітити, що дисертація підготовлена у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» як складова частина комплексної наукової теми «Зміст і технологія соціально-педагогічної діяльності з дітьми групи ризику» (державний реєстраційний номер 0107U000971). Тему затверджено на засіданні Вченої ради ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 1 від 26.08.2011 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук Національної Академії педагогічних наук України (протокол № 7 від 27.09.2011 р.).

Заслуговує на увагу обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, яка забезпечена чітко й логічно визначеним методологічним апаратом дослідження. В цілому робота дуже цікава, ґрунтовна, добре продумана й пропущена дисертанткою через власну свідомість. Кожне теоретичне положення доведене, кожний практичний крок експериментально перевірений. Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструючи культуру наукового мислення, уміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, визначати і розв'язувати наукові проблеми, послідовно, аргументовано й переконливо викладати науковий матеріал.

Дисертаційна робота Л. В. Кальченко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання.

Результати дослідження впроваджено в діяльність Департаменту соціального захисту населення Луганської обласної військово-цивільної адміністрації (довідка № 265 від 11.12.2019 р.), Благодійної організації «Луганське обласне відділення Міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» (довідка № 152/1 від 09.12.2020 р.); в освітній процес Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (довідка № 86-904-167 від 07.11.2018 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 495-28 від 07.02.2018 р.), Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (довідка № 10 від 31.01.2018 р.), Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка № 1/1088/1 від 05.11.2020 р.).

Слід наголосити на тому, що основні результати дослідження відображено у 37 одноосібних публікаціях, із них 2 одноосібні монографії,

1 одноосібний науково-методичний посібник, 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 5 статей у зарубіжних періодичних виданнях та виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах даних. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно. Рівень апробації результатів дослідження підтверджується також участю дисертантки у науково-практичних конференціях різного рівня.

Аналіз тексту дисертації Л. В. Кальченко, автореферату та змісту публікацій дисертантки дають змогу стверджувати, що нею опрацьовано значну кількість історико-педагогічної, філософської, соціологічної, психологічної, правової, соціально-педагогічної літератури (900 найменувань, з них 86 – іноземними мовами), на підставі розгляду якої дисертантка сформувала власне бачення досліджуваної проблеми.

Найбільш вагомими *теоретичними і практичними здобутками* дослідження, отриманими дисертанткою, є наступні.

Насамперед, слід відзначити, що зміст дисертації викладено логічно й переконливо. Спочатку Кальченко Л. В. розкриває теоретико-методологічні засади дослідження, а далі, використовуючи набуті теоретичні знання, визначає й обґрунтовує систему соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста.

Проведений дисертанткою історико-ретроспективний аналіз проблеми превенції соціального сирітства дозволив визначити основні етапи її становлення і розвитку у вітчизняній і зарубіжній суспільній практиці, орієнтуючись на роботи провідних учених і практиків, розкрити сучасні загальносвітові тенденції попередження і розв'язання проблеми соціального сирітства. Міждисциплінарний аналіз проблеми превенції соціального сирітства дозволив Л. В. Кальченко, на основі вивчення філософської, соціологічної, юридичної, психологічної, соціально-педагогічної наукової літератури, розкрито сутність і зміст превенції соціального сирітства як напряму соціально-педагогічної діяльності, визначено її види, структуру, основні складові та їх співвідношення, функції, спрямованість та специфіку реалізації в умовах територіальної громади міста.

Заслуговує на увагу обґрунтований дисертанткою науково-термінологічний апарат дослідження, зокрема: розкриття сутності і співвідношення основних понять «соціальна превенція» і «соціальна профілактика»; авторське визначення понять «превенція соціального сирітства у територіальній громаді міста», «соціально-педагогічна робота з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста»;

«територіальна громада міста як суб'єкта превенції соціального сирітства», що представлено з позицій соціальної педагогіки і розкриття різних підходів до розуміння сутності і змісту превенції соціального сирітства; введені до наукового обігу поняття «соціальна превенція», «соціально-педагогічна превенція», «матеріальна превенція», «формальна превенція», «конструктивна превенція», що є основними видами й напрямками превенції соціального сирітства в ТГМ, які отримали ґрунтовне характеристику у п. 3.2., пп. 3.2.2;

Дисертанткою було розроблено систему соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, що представляє собою множину взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів: цільовий (мета, завдання результат), об'єкт-суб'єктний (об'єкт і суб'єкт), змістово-технологічний (інтегрує зміст превенції на рівні сім'ї, громади, професійному, інституційному рівнях та форми, методи, технології, етапи її реалізації на рівні громади міста), середовищний (суб'єкти превентивного, соціально-підтримуючого середовища громади міста) і ресурсний (ресурси середовища, суб'єктів, об'єктів).

Визначені та описані критерії, показники та рівні ефективності системи превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста за напрямками: 1) організації соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства з сім'єю, дітьми, молоддю: комплексний критерій оцінки виховного і соціально-реабілітаційного потенціалу сім'ї, що включає соціально-правовий, психолого-педагогічний, соціокультурний, медико-соціальний критерії та критерій психоемоційного фону; 2) організації соціально-педагогічної роботи з молоддю – когнітивний та ціннісно-поведінковий критерії; 3) організації превентивного (соціально-підтримуючого) середовища для сімей з дітьми та молоді в умовах територіальної громади міста: комплексний сервісно-технологічний критерій, що відображає ступінь соціально-педагогічної спрямованості громади на роботу з сім'єю, дітьми, молоддю і наявність соціальних послуг у ТГМ, що спрямовані на забезпечення їх прав на безпечне середовище життя, на освіту та розвиток, на життя та охорону здоров'я, на соціальну підтримку і захист дітей та сімей у СЖО, права на сім'ю, виховання в сімейному середовищі, та комплексний критерій суб'єктної соціально-комунікативної взаємодії соціальних інститутів громади міста, що включає критерії факту та критерії якості процесу міжвідомчої, міжсекторної взаємодії щодо превенції соціального сирітства у ТГМ; 4) підготовки основних суб'єктів до здійснення відповідної діяльності: теоретична, практична, психологічна готовність.

Не викликає сумніву практична значущість пропонованого дослідження, яка полягає в доведенні ефективності розробленої й упровадженої системи превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, яка може бути застосована у професійній діяльності фахівців соціальної сфери – суб'єктів соціальної та соціально-педагогічної роботи з сім'ями, дітьми, молоддю: різнопрофільних фахівців державних і місцевих органів влади, соціальних служб і центрів, які розробляють і реалізують соціальну політику держави у сфері захисту дитинства, сімейну і молодіжну політику, політику розбудови й розвитку територіальних громад; представників недержавних установ та організацій сфери соціального захисту й підтримки дітей, сімей, молоді, громади; спеціалістів альтернативних форм догляду; представників територіальних громад, які працюють з дітьми та сім'ями у СЖО та ін.

Текст дисертації супроводжується цифровими матеріалами, статистичними даними, таблицями, рисунками, які висвітлюють одержані в ході дослідження результати. Кожна з таблиць є результатом узагальнення та систематизації теоретичного й практичного матеріалу, що підтверджує якісний рівень дослідження. Ґрунтовним та доречним є використання методів математичної статистики, графічного зображення кількісних та якісних даних, отриманих у ході констатувального та формувального етапів експерименту.

Висновки до кожного розділу та загальні висновки логічні і послідовні, вичерпно та різнобічно розкривають сформульовані завдання і результати дослідження.

Отже, все вище викладене дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертації Л. В. Кальченко достатньо обґрунтовані й достовірні, а представлені в ній результати мають як теоретичне, так і практичне значення для теорії і практики соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Аналіз дисертації та автореферату дає підстави стверджувати, що вони відповідають сучасним вимогам. Автореферат дисертації достатньо повно відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи й дає цілісне уявлення про хід його проведення.

Разом з тим, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі *побажання*:

1. У дослідженні наукової проблеми авторка спирається на комплекс методологічних підходів, серед яких провідним визначає міждисциплінарний підхід, а також системний, комплексний, синергетичний, інтеграційний, сімейно-центрований, суб'єктно-середовищний, ресурсний підходи, що є

цілком виправданим, звертаючи увагу на комплексність досліджуваної проблеми і масштаб охоплення практичних рівнів її розв'язання (сім'я з дітьми – молодь – громада – держава – фахова спільнота). Проте, чомусь не називає партисипативний підхід, хоча його види – громадську (громадянську, горизонтальну) партисипацію як самоорганізацію членів громади задля прийняття рішень і вирішення проблеми соціального сирітства, її превенції, та публічну партисипацію (вертикальну) як участь мешканців у формуванні та реалізації політики превенції соціального сирітства у територіальній громаді міста, взаємодії громадян з місцевими, регіональними органами влади у її впровадженні, фактично, розкриває їх у Розділах 3, 4, коли на базовому, матеріальному, формальному і конструктивному рівнях превенції прописує механізми міжсекторної співпраці у розв'язанні проблеми дослідження і активізації та залучення основних суб'єктів громади міста, її мешканців до реалізації превентивно-профілактичної стратегії щодо соціального сирітства, про що свідчить розроблена й апробована регіональна Комплексна програма превенції соціального сирітства та укріплення сімей в умовах пілотних громад міст Старобільська і Северодонецька Луганської області.

2. У розділі 1, підрозділі 1.1. дисертантка надає глибокий і детальний історико-ретроспективний аналіз практики соціального піклування і допомоги дітям-сиротам, що стала нормативно-ціннісним підґрунтям запропонованої автором періодизації поетапної еволюції превенції соціального сирітства, в основу якої було покладено критерії якісних змін в соціальній практиці щодо вирішення питання дитячого сирітства та еволюційний розвиток основних суб'єктів превенції (державних і громадських інституцій) на різних історичних етапах, що дозволило дисертантці виокремити основні соціально-педагогічні ідеї в історії суспільної практики організації превенції соціального сирітства, її ключових суб'єктів, їх мотивацію щодо здійснення превенції, її напрями та форми, існуючий позитивний досвід української громадськості за різних історичних часів і підпорядкування різним державам; визначити загальні особливості організації превенції соціального сирітства, які і на сьогодні є актуальними та спостерігаються у сучасній світовій соціально-педагогічній практиці. На наш погляд, бажано було б представлений матеріал подати у вигляді узагальнюючої таблиці, яка дозволила б більш наочно відобразити масштаб проведеного аналізу, його здобутки і скоротити обсяг самого параграфу 1.1.

3. Робота набула б більшої досконалості, якби дисертантка ширше і ґрунтовніше представила сучасний досвід, як ближнього, так і далекого зарубіжжя, щодо превенції соціального сирітства саме в умовах

